רצועית מצויצת – צמח חדש לישראל

אסף שיפמן, מושב מרחביה – shmiri@gmail.com

———————–

תקציר: אנו מדווחים על מציאת מין חדש של רצועית לישראל – **רצועית מצויצת *Himantoglossum comperianum*.** אשר נמצאה במרגלות הר רם אשר מצפון מזרח לברכת רם בצפון הגולן ברום 1100 מטר. זהו מין סחלב בעל פרח יפהפה בו שפית הפרח מפוצלץ לשלוש שיניים ארוכות. הצמח גדל במזרח אגן הים-התיכון וזו הנקודה הגיאוגרפית הדרומית ביותר בו הוא גדל.

==========

בתאריך 19.5.2020, בעת טיול בגבעות ממזרח למסעדה ליד הגבול עם סוריה, גילתה סאקרה סחלב לא מוכר על אחד מראשי הגבעות . סאקרה העבירה צילומים לאורי פרגמן ספיר, המדען הראשי של הגן הבוטני בגבעת-רם, וזה הגדיר את המציאה כמין חדש של רצועית בשם **רצועית "קומפריה" (רצועית מצויצת, שם מוצע)** או בשמה המדעי – ***Himantoglossum comperianum* (Steven)Delforge**. מין **רצועית** זה הוא צמח מזרח ים-תיכוני שגדל באיים האגאיים דרך אנטליה בטורקיה, קורדיסטן האירנית, צפונה לקרים, לבנון ומשם נחתה על ראש הר בגובה מעל 1100 מטר בגולן, בצפון ישראל.

רצועית מצויצת (שם מוצע) Himantoglossum comperianum , סוף פריחה 19.5.20, מרגלות החרמון, צלמה סקרה ©

תיאור הפרח

למרות שהפרח נמצא כבר בסוף הפריחה ניתן להבחין היטב באבריו. אי אפשר שלא לראות שמדובר בסחלב. ובמבט יותר בוחן אפשר בנקל להבין מדוע זו רצועית. מדוע סחלב? – מבנה פרח א-סימטרי, בעל שפית צבעונית (קצת משונה), עלי עטיף מכונסים, דורבן, שחלה תחתית ובעיקר, צורה כללית של סחלב. מדוע רצועית? – קודם נזכיר לעצמנו את מבנה הרצועית. מה שמייחד את כל הרצועיות הוא מבנה השפית שמחולקת לשלוש אונות, שתי אונות צדדיות קצרות ואונה מרכזית יותר ארוכה שמתפצלת בקצה לשניים. לא לכל הרצועיות אונה אמצעית ארוכה כמו **לרצועית הגליל**, לחלק מהרצועיות אונה מרכזית לא ארוכה אך תמיד ארוכה יותר מהאונות הצדדיות. (שם הסוג "רצועית" ניתן משום שלרוב המינים בסוג אונה אמצעית ארוכה כמו רצועה). נחזור על השאלה מדוע רצועית? – בבחינה של השפית, רואים בברור שתי אונות צדדיות ואונה מרכזית ארוכה במקצת שמתפצלת בקצה לשניים, כלומר ,שפית של רצועית! מה שמייחד רצועית זו שקצות ארבעת האונות (שתיים צדדיות ושתיים אמצעיות) התארכו והצמיחן מעיין חוטים ארוכים ודקים מאד שנותנים

לרצועית צורה מאד מיוחדת. בנוסף רואים את עלי העטיף הפנימיים והחיצוניים מכונסים יחד בצורת קסדה שגם זה סימן אופייני לרצועיות. אפשר גם להוסיף שהפרחים יוצאים מחייק חפה ארוך יחסית והצמח כולו נראה חסון ומוצק.

רצועית מצויצת (שם מוצע) Himantoglossum comperianum , פרח מוגדל מתוך התמונה הקודמת, סוף פריחה 19.5.20, מרגלות החרמון, צלמה סקרה © רואים בצילום שפית אופיינית של רצועית – שפית עם שתי אונות צדדיות ואונה מרכזית ארוכה יותר שמתפצלת בקצה לשניים.

בצילום רואים היטב את עלי הגבעול המכונסים כקסדה, שפית מחולקת לשתי אונות צדדיות ואונה מרכזית מפוצלת לשניים ארוכה במקצת, קצות האונות שהתארכו למעיין שרוך ארוך ודק. בנוסף נראה החפה וגם דורבן של פרח אחר.

ההאבקה:

האבקת פרחים שנעשית על ידי חרקים היא עסקת "תן וקח" שבה החרק מבצע עבור

הצמח האבקה, והצמח מציע לו גמול בצורת אבקה או צוף. הסוג רצועית אינו מציע גמול לחרק המאביק. הרצועית מחקה באופן כללי דגם של פרח צוף ב"תפאורה" כוזבת הכוללת משטח נחיתה (השפית), דרבן ללא צוף [אך יתכן שמכיל מעט צוף, הנושא לא נחקר דיו], צבע פרח המרמז על צוף ואולי גם ריח מפתה. החרקים מתפתים לנחות על השפית ולנסות למצוץ צוף מהדרבן, במהלך הפעולה נדבקת אל ראש החרק הבלוטה הדביקה עם האבקיות, החרק שלא מצא צוף מנסה פרח נוסף ובמהלך ניסיון המציצה נדבקות האבקיות לצלקת הדביקה של הפרח ומבוצעת האבקה. זהו המנגנון הפועל כנראה ברצועיות כולן. לא ידועה תופעת האבקה עצמית בסוג רצועית בכלל ובמין רצועית מצויצת בפרט. בצילום של הצמח נראות השחלות של רוב הפרחים כשהן נפוחות, סימן שנעשתה בם הפריה. החרקים המאביקים לא ידועים (עדיין). סיכויי הישרדות **רצועית מצויצת** בישראל אינם תלויים בחוסר או במציאות מאביקים , הצמח הבודד שנמצא הוכיח כי יש לו מאביקים. סיכויי ההשרדות תלויים בבתי גידול מתאימים שאינם מאויימים בפיתוח ובעיבוד חקלאי. העתיד יוכיח אם הרצועית החדשה תשגשג בישראל. נזכיר כי בטורקיה היתה **רצועת קומפריה** צמח נפוץ עד שהחלו להשתמש בפקעותיה להכנת סאלפ (salep) שהוא חומר הגלם למשקה ה"סחלב". תוך כמה שנים הצמח כמעט נכחד בטורקיה ועד היום הוא נחשב לפרח נדיר ביותר בטורקיה.

קצת היסטוריה:

עד לשנות 2000 **רצועית קמפריה** היתה מסווגת תחת סוג אחר – Comperia ושמה המדעי היה **Comperia comperianum.** זאת על שם ,Compere צרפתי, בעל אדמות בקרים שאסף לראשונה את הצמח בשנת 1829. בשנת 1999, על סמך בדיקות מולקולריות, הוסב שמה על ידי דלפורג' לסוג רצועית. יחד עמה הוסב גם שמה של **רצועית רוברט** שגדלה בקפריסין מהסוג "ברליה" Barlia robertianum – לסוג רצועית. בסך הכל רשומים היום תחת הסוג רצועית 12 מינים שונים וביניהם **רצועית הגליל** "שלנו". כלומר נתעשרנו בשני מיני רצועית הגדלים בישראל.

רצועית רוברטס, קפריסין, 6.3.2010, צילום אסף שיפמן ©
רואים בצילום שפית אופיינית של רצועית
– שפית עם שתי אונות צדדיות ואונה מרכזית ארוכה יותר שמתפצלת בקצה לשניים.

שם עברי:

כידוע אין תקפות מדעית לשמות העבריים של הצמחים והשם ה"קובע" הוא השם המדעי. בכל זאת אנו אוהבים ומשתמשים ביום יום בשמות העבריים של הצמחים. תרגום מילולי של השם המדעי של הרצועית החדשה – רצועית קומפריה אינו מושך בלשון המעטה וגם אינו קשור לבוטניקה שלנו. בישראל נתנו שמות של בוטנאים לצמחים כמו **דבורנית דינסמור** או **דבורנית כלאיים פינברון** או **סתוונית טוביה** ועוד. אך כל אלו לזכר בוטנאים דגולים שקשורים לבוטניקה של ישראל. אך מה לנו ולצרפתי קומפרה מקרים? אני חושב שהרצועית החדשה ראויה לשם עברי. מה דעתכם על השם **רצועית מצוייצת,** על שום השיניים הארוכות בקצה השפית המסתלסלות כחוטים? על פי המילון פרוש המילה מצויץ הוא גם – " בעל ציציות, שיש בו ציציות, בעל גדילים".

רצועית מצויצת Himantoglossum comperianum, אנטליה, תורכיה, צילם: קרל קרויץ ©

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: שיפמן א 2020 **רצועית מצויצת** Himantoglossum comperianum – צמח חדש לישראל, כתב-עת "כלנית" מספר 7.

https://www.kalanit.org.il/himantoglossum-comperianum-news

==========